

dr hab. Mariusz Z. Jędrzejko prof. AP

INSTYTUT PEDAGOGIKI AKADEMII PIOTRKOWSKIEJ

+48 602-100-020 ▪ mariuszvelke@gmail.com ▪ Józefów 12, 97-216 Czerniewice

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Urszuli Dworskiej-Kaczmarczyk

pt. „Dziedzictwo kulturowe Podhala w wychowaniu dzieci w wieku przedszkolnym” przygotowanej pod kierunkiem
dr hab. Anny Szkolak-Ściepień, prof. UKEN

Uwagi wstępne warunkujące recenzję dysertacji

Podjęta tematyka mieści się w obszarze pedagogiki (kultury) z odniesieniami do antropologii kulturowej oraz etnografii. **Treści pedagogiczne są dominujące** i nadają pracy jednoznacznego wymiaru pedagogicznego. Jej tematyka i czytelnie zakreślony obszar problemowy w sposób wyczerpujący wypełniają oczekiwania jakie nauki pedagogiczne formułują wobec samodzielnych prac naukowych. Dysertacja ma charakter badawczy z dokładnie określoną metodologią badań. Struktura pracy jest przejrzysta, spójna logicznie a użyte w niej pojęcia spełniają kryteria wymagane od prac naukowych.

Dobór problematyki jest ważny z co najmniej trzech powodów:

- po pierwsze jest ona ściśle związana z *istotą procesu wychowania*, który obok wartości uniwersalnych nawiązuje do kultury, historii i tradycji – w tym obszarze można ją zaliczyć do nurtu pedagogiki patriotyzmu lokalnego, którego idea powróciła do Polski po 1989 roku (była ona obecna po odzyskaniu niepodległości w 1945 roku w praktyce wychowania religijnego i patriotycznego kultywowanego przede wszystkim przez Kościół katolicki), a jej rozkwit wiążemy z powrotem Wojska Polskiego do pełnego panteonu tradycji);
- po drugie *tradycja*, rozumiana jako dziedzictwo kulturowe jest jednym z najważniejszych spoiw dzięki którym przetrwał naród polski, pomimo 200-letniej utraty niepodległości, dwóch kataklizmów globalnych oraz presji obcej kulturze Zachodu cywilizacji turańskiej, w jej wielu postaciach (m.in. carska Rosja, komunizm), a obecnie stawiającej czoło kulturze nihilizmu;

- po trzecie podejmowanie problematyki *więzi kulturowej* (osadzenia kulturowego) już od najmłodszego wieku daje szansę głębokie enkulturowania wartości oraz przeniesienia dziedzictwa na kolejne pokolenie.

Już pobieżny przegląd dysertacji wskazuje, że Autorka włożyła w jej przygotowanie ogrom pracy (na wielu poziomach – koncepcji naukowej, analizy literatury tematu, przygotowania metodologicznego oraz analizy badań, wnioskowania dla uzyskania konkluzji pedagogicznych).

Praca **jest ważna** w perspektywie powtarzających się prób unifikacji i „amerykanizacji” kultury oraz wpływu na nią nowych idei i ideologii, dążących do odrzucenia tradycji narodowych i religijnych jako zasadniczych przestrzeni oraz treści wychowania dzieci i młodzieży.

Dysertacja składa się ze wstępu, dziewięciu rozdziałów oraz zestawienia źródeł. Uzupełniają ją zestawienia i aneksy. W strukturze pracy można wyróżnić trzy części:

- pierwsza ma charakter monograficzny (rozdziały 1, 2 i 3), gdzie opisano trzy obszary: kulturę, dziedzictwo kulturowe a także znaczenie edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego; problematykę znaczenia kultury (dziedzictwa) w wychowaniu dziecka; oraz umieszczono rozdział 3 będący syntetycznym opisem dziedzictwa Podhala;
- druga jest opisem strategii i warsztatu badawczego Autorki;
- trzecia (dominująca) będąca polem charakterystyki uzyskanych wyników procesu badawczego oraz wnioskowania pedagogicznego.

Przyjęty jako wiodący dla opracowania dysertacji **paradygmat pragmatyczny** (s. 7) jest uzasadniony i dał Autorce znacznie szersze pole badawcze i analityczne niż przyjęcie modelu węższego np. opartego o schemat realizacji problemów badawczych. Pani Magister wykazała znajomość metodologii badań pedagogicznych, samodzielność postępowania badawczego poprzez opracowanie i skuteczne zweryfikowanie w procesie naukowym własnego narzędzia badawczego. Zastosowanie badań ilościowych i jakościowych podnosi wiarygodność procesu badawczego i nadaje mu większej głębi.

Nie wnoszę uwag do przyjętej tematu, zakresu problemowego oraz struktury - choć obszar badawczy dawał podpowiadał wiele perspektyw, to ta zaprezentowana przez Autorkę spełnia wszystkie kryteria stawiane pracom i badaniom naukowym.

Literatura tematu dotycząca roli kultury w rozwoju i kształtowaniu człowieka, w tym dzieci jest niezwykle bogata, obejmując m.in. prace z obszaru historii wychowania, antropologii, kulturoznawstwa, socjologii kultury i pedagogiki społecznej. Podobnie w obszarze metodologicznym autorka posługiwała się wieloma (uznanymi) źródłami. Źródła naukowe dysertacji są imponujące – 355 drukowanych prac naukowych, 21 publikacji opublikowanych w źródłach internetowych z obszaru historii, kulturoznawstwa, pedagogiki, psychologii, filozofii kultury oraz etnografii. W pracy wykorzystano także krajowe i międzynarodowe akty normatywne.

Podane źródła zostały w sposób twórczy i analityczny wykorzystane a ich cytowanie nie budzi uwag. Uprawnionym jest wnioskowanie, że Autorka cytowane źródła rzetelnie poznała.

Powyższe wnioski upoważniają do stwierdzenia o zasadności recenzji naukowej przedłożonej dysertacji

Recenzja zasadnicza

Wprowadzenie

Nikt już dziś nie podważa ogromnych możliwości wynikających z postępu technologicznego i rozwoju cywilizacji, zwłaszcza w obszarze technologii cyfrowych. Współcześnie krytyka dotyczy jednak sposobów wykorzystywania tych osiągnięć, co mimo wszystko budzi moją wiarę w pozytywne aspekty postępu w ogóle. Stwarza to wyraźną potrzebę nauczania młodych ludzi, tego jak funkcjonować w świecie, gdzie istnieją zjawiska i rzeczy, których nie będą mogli ani skosztować w pełni, ani w całości poznać czy zrozumieć. Ich stosunek do otaczającego bogactwa powinien opierać się na asertywności oraz umiejętności rozróżniania prawdziwych wartości. To ogromne wyzwanie dla współczesnej edukacji. Wartości stanowią bazę do społecznych i kulturowych wzorców zachowywania się jednostek i grup, czy to w nowoczesności, czy też w ponowoczesności, czy też w innych okresach życia

ludzkości. Zmiany cywilizacyjne mogą przyjmować charakter lokalny, regionalny lub mieć wpływ globalny. Współczesne środki komunikacji wywierają ogromny wpływ na rozwój człowieka już od jego najmłodszych lat, nierzadko do tego stopnia, że potrafią modelować to, jak reaguje społecznie i edukacyjnie.

W perspektywie pierwszych uwag ujętych we „Wprowadzeniu” do recenzji zasadnym jest stwierdzenie, że problem wybrany przez Panią mgr Urszulę Dworską-Kaczmarczyk na obszar badań rozprawy jest trafny, a jego zmaterializowanie w postaci tematu „Dziedzictwo kulturowe Podhala w wychowaniu dzieci w wieku przedszkolnym” jest celne. Zauważony i zdiagnozowany w rozprawie problem ma wszelkie znamiona problemu naukowego zasługującego na podjęcie w pracy doktorskiej.

Omawiane zagadnienia są więc szczególnie istotne w obliczu współczesnego uwypuklenia się zainteresowania problematyką regionalizmu i lokalizmu (co jasno też podkreśla Autorka w swoim wstępie – s. 6). Warto zaznaczyć, że dziedzictwo kulturowe Podhala wciąż przyciąga uwagę badaczy z różnych dziedzin nauki, w tym „etnografów, etnologów, antropologów kultury, badaczy kultury i języka, muzykologów, czy badaczy nauk społecznych” (s. 80). Podejmowane są działania badawcze, których celem jest zgłębienie dziedzictwa kulturowego Podhala, zrozumienie jego znaczenia dla samego regionu i lokalnej społeczności, a także ocena jego wpływu na kształtowanie tożsamości regionalnej i narodowej (s. 80). W powyższych uwagach zawiera się także odpowiedź dotycząca znaczenia i zasadności kierunku badań podjętych przez mgr Urszulę Dworską-Kaczmarczyk, które dotyczą sfery mającej istotny wpływ na jakość procesu wychowania oraz rozwój dzieci – przyszłych pokoleń górali podhalańskich.

W ujęciu T. Pilcha i T. Bauman, celem badań pedagogicznych nie jest jedynie opisanie zastanej rzeczywistości, ale również poszukiwanie rozwiązań, które mogą usprawnić praktykę. W tym świetle dobór problematyki badawczej przedstawiony w dysertacji jest właściwy, a tym samym **spełnia kluczowe kryterium badań, jakim jest ich celowość i sensowność.**

Struktura pracy i ocena podjętych problemów w rozdziałach 1, 2 i 3 (teoretyczne podstawy badań)

Przedłożona dysertacja jest opracowaniem obszernym, obejmującym wraz z załącznikami 341 stron. Spełnia ona wymagania stawiane pracom naukowym. Dysertacja składa się ze Wstępu, dziewięciu rozdziałów merytorycznych, Wniosków końcowych i postulatów dla praktyki pedagogicznej, Bibliografii, Netografii oraz

stosownych Spisów i Aneksów. W opracowaniu **zachowano równowagę pomiędzy analizami teoretyczno-opisowymi a częścią badawczą.**

Wstęp wprowadza nas w zamysł naukowy Autorki i pozwala na dojrzenie czytelności procesu badawczego oraz naukowej koncepcji badania. Ciekawym zabiegiem zastosowanym przez Autorkę dysertacji jest rozpoczynanie rozdziałów i podrozdziałów teoretycznych dobrze dobranymi mottami właściwie korespondującymi z treścią poszczególnych części rozprawy doktorskiej. Rozdział 1 „*Świat kultury w literaturze przedmiotu badań*” stanowi próbę usystematyzowania teoretycznych podstaw omawianego zagadnienia, będącą nie tylko prezentacją (zestawieniem) poglądów zawartych w klasycznej dla tej tematyki literaturze pedagogicznej, ale także diagnozowanie poszczególnych problemów w szerszej perspektywie np. dorobku socjologii, badań nad kulturą, co jest potwierdzeniem holistycznego spojrzenia na podjęte badania (m.in. R. Linton, E. B. Tyler, J. D. Eller, A. L. Kroeber i C. K. M. Kluckhohn, E. Nowicka, A. Kłoskowska, P. Sztompka, L. Dyczewski, B. Malinowski, I. Wojnar, S. Hessen, J. Gajda, B. Milerski, D. Jankowski, S. Szuman, J. Nikitorowicz, A. W. Brzezińska). Za interesujące i poszerzające analizę rozważań w podrozdziale 1.3 pt. „*Edukacja na rzecz dziedzictwa kulturowego – eksplikacja podstawowych pojęć*” uznać należy włączenie do niego analizy pojęcia inkulturacji w odniesieniu do edukacji, personalizacji i socjalizacji (s. 37-40). Zagadnienie dziedzictwa kulturowego łączy się nierozzerwalnie z pojęciem kultury, w wyniku czego są to pojęcia szeroko podejmowane w badaniach i studiach naukowych. Sugerowałbym Autorce wykorzystanie literatury zagranicznej oraz rozpatrzenie problematyki wpływu globalizacji oraz nowych technologii cyfrowych na kulturę regionalną. Tradycja pełni znaczącą rolę w kształtowaniu kultury w czasach globalizacji. Warto jednak zaznaczyć, że globalizacja niesie ze sobą zarówno szanse jak i zagrożenia w sferze kultury.

Rozdział 2 o tytule „*Wprowadzenie dziecka w świat dziedzictwa kulturowego*” odnosi się do podmiotów odpowiedzialnych za wychowanie dziecka i transmisję dziedzictwa kulturowego: rodzinę, przedszkole oraz instytucje kultury. Pani Magister zaprezentowała rodzinę jako kluczowy nośnik tradycji ze szczególnym uwzględnieniem działań najstarszych członków rodziny, czyli dziadków, w przekazywaniu tych wartości. Omówiono również znaczenie przedszkola w kontekście kształtowania u dzieci poczucia lokalnej tożsamości i instytucji kultury, które wspierają przekaz dziedzictwa kulturowego regionu.

Rozdział 3 zatytułowany „*Podhale i jego mieszkańcy*”, opisuje historyczno-geograficzne uwarunkowania regionu Podhala na przestrzeni wieków. Autorka dostrzegła, że granice tego regionu są różnie definiowane, a opinie na ten temat były i nadal są zróżnicowane (s. 63). Szczególną uwagę poświęcono dziedzictwu kulturowemu Podhala, skupiając się na wybranych elementach, które są nadal pielęgnowane i przekazywane w rodzinach górali podhalańskich na podstawie licznych źródeł naukowych (m.in. T. J. Cooley, F. Pine, R. Reinfuss, A. Kroh, M. i J. Kamoccy, J. Kowalczyk, K. Kwaśniewicz, D. Tylkowa, U. Janicka-Krzywda, U. Lehr, S. Trebunia-Staszal, S. Hodorowicz, M. Rak, A. Mlekodaj, J. Kaś, B. Górz, A. Malewska-Szałygin, M. Małanicz-Przybylska, E. Nowicka, A. Wrona, K. Trebunia-Tutka, A. Jazowski, H. Jost, K. Ceklarz).

Metodologiczne podstawy dysertacji

Przedstawiona dysertacja spełnia wszystkie kryteria pracy empirycznej. Problemy badawcze, obszar badań oraz zastosowane rozwiązania nadają jej walory rozprawy naukowej. Autorka skorzystała z uznanego dorobku z obszaru badań naukowych w naukach społecznych, a poprzez skonstruowanie problemów badawczych, dobór metod, technik i narzędzi przygotowała badania ilościowe i jakościowe.

Przedmiot badań ujęty jako „*znaczenie przekazu dziedzictwa kulturowego Podhala w wychowaniu dzieci w wieku przedszkolnym*” **spełnia oczekiwania stawiane badaniom naukowym na poziomie dysertacji doktorskich.**

Uznać należy, że jest to zagadnienie istotne dla rozważań teoretycznych oraz konstruowania skutecznych rozwiązań wychowawczych. Autorka wychodzi swoim badaniem na przeciw potrzebom realnym i lokalnym. Autorka skonstruowała cel praktyczny i teoretyczny badań. Doktorantka zrezygnowała z formułowania hipotez badawczych w odniesieniu do postawionych problemów w części badań ilościowych. Uważam, że uwzględnienie hipotez mogłoby podnieść poziom poprawności metodologicznej projektu badawczego.

Motywy badań przedstawione przez Autorkę są jasno uzasadnione i mają swoje odzwierciedlenie zarówno w realnej przestrzeni pedagogicznej (edukacyjnej), jak i w potrzebie studiów teoretycznych. Przeprowadzona przez mgr Urszulę Dworską-Kaczmarczyk konceptualizacja badań doprowadziła do stworzenia planu badawczego, obejmującego trzy główne problemy, dziewięć problemów szczegółowych oraz dziewięć zadań badawczych.

Z uwagi na charakter podjętej problematyki, Autorka zdecydowała się na wykorzystanie dwóch podejść badawczych: ilościowego i jakościowego. Pierwszy etap badań osadzony został w paradygmacie badań ilościowych. Jako kluczową metodę dla zrealizowania celów badań Autorka przyjęła sondaż diagnostyczny, dla którego przygotowała (załącznik s. 338-341) własne narzędzie w postaci autorskiego kwestionariusza ankiety skierowanego do rodziców dzieci sześcioletnich. Dobór grupy badawczej zapewnił moim zdaniem podstawy do wnioskowania uogólniającego, bowiem respondentami byli rodzice dzieci z każdej z trzech wyodrębnionych podgrup Podhalan. Analizę statystyczną badań przeprowadzono zgodnie ze standardami naukowymi. Drugi etap badań oparto na paradygmacie badań jakościowych. Doktorantka przeprowadziła otwarte wywiady pogłębione, ukierunkowane na problem, z udziałem wszystkich kluczowych uczestników procesu transmisji dziedzictwa kulturowego Podhala: rodziców dzieci w wieku przedszkolnym, nauczycielek przedszkola, a także prowadzących zajęcia regionalne.

Problematyka badawcza, wyniki i wnioskowanie badawcze

Kluczową część dysertacji stanowią rozdziały 5-9, gdzie doktorantka dokonuje prezentacji problematyki badawczej (5-8) oraz wnikliwej analizy i wnioskowania (9).

Autorka dostarcza nam szereg wniosków wyprowadzonych na podstawie wnikliwej analizy literatury tematu i empirycznie uzyskanych informacji, które całościowo tworzą nie tylko obraz badanego środowiska rodzinnego, przedszkolnego oraz lokalnego w kontekście przekazu dziedzictwa kulturowego Podhala, ale także wskazują braki i potrzeby w tym zakresie.

W rozdziale 5 doktorantka wnikliwie analizuje opinie rodziców dzieci sześcioletnich na temat transmisji dziedzictwa kulturowego Podhala w ich środowisku rodzinnym.

W rozdziałach 6-8 Autorka wnikliwie analizuje narracje rodziców dzieci w wieku przedszkolnym, nauczycieli przedszkola oraz prowadzących zajęcia regionalne w odniesieniu do sposobów wprowadzania najmłodszych w świat dziedzictwa kulturowego Podhala.

Pewien niedosyt pozostawia rozdział 9 dysertacji, szczególnie brak delegacji i klasycznego zakończenia. Zwieńczeniem pracy Autorka uczyniła postulaty dedykowane konsekwentnie dla praktyki pedagogicznej, środowiska rodzinnego i środowiska lokalnego. Nie wnoszę uwag do zaproponowanych rekomendacji i postulatów (s. 300-302).

Język dysertacji dostarcza przekonania, iż Autorka dobrze operuje językiem ojczystym, a także pojęciami i terminami naukowymi. Praca została opracowana z wymaganą starannością redakcyjną, choć pojawiło się kilka błędów redakcyjnych.

Bibliografia rozprawy doktorskiej liczy 376 pozycji – druków zwartych, artykułów

z czasopism naukowych oraz pozycji netograficznych. Sposób cytowania i wykorzystania literatury przedmiotu w całej rozprawie świadczy o solidnym opanowaniu materiału przez doktorantkę. Cytaty są dobrze dobrane i zazwyczaj przedstawiają zestawienie różnych podejść naukowych, bądź stanowią trafny wybór z uznanych źródeł, co dodatkowo wzmacnia autorską narrację.

Podsumowanie

Dzisiejsze czasy cechują dynamiczne zmiany, co ma miejsce we wszystkich przejawach funkcjonowania człowieka, m. in. procesy globalizacyjne, zjawiska rozwijające się niezależnie od kultur, religii i systemów państwowych. Wynikiem wdrażanych zmian cywilizacyjnych są głębokie przeobrażenia w kulturze i życiu społecznym. Współczesny świat jest nieporównywalnie lepszy od świata naszych rodziców, a o niebo lepszy od rzeczywistości społeczno-ekonomicznej dziadków i pradziadków, ale jednocześnie rozwijają się modele kultury i społecznego funkcjonowania skupione na tym “co teraz” bez sięgania do tradycji.

Autorka dysertacji zauważa, że Podhale to region bogaty w tradycje zakorzenione w kulturze ludowej, która nadal jest pielęgnowana przez jego mieszkańców. Jest to miejsce, gdzie przeszłość autentycznie przenika się z teraźniejszością, a dziedzictwo przodków stanowi integralną część codziennego życia. Dokonując naukowej eksploracji podjętej problematyki Autorka sięgnęła do licznych źródeł, a zawarte w nich wskazówki zweryfikowała w samodzielnym badaniu, które ukazało pielęgnowanie tradycji i kultury górali podhalańskich przekazywanych z pokolenia na pokolenie w rodzinach Podhalan. Obecnie, jak wskazuje Doktorantka największą obawę budzi zanikanie umiejętności posługiwania się gwara podhalańską przez rodziców i ich dzieci.

Po zapoznaniu się z przedłożoną dysertacją oceniam, że Pani mgr Urszula Dworska-Kaczmarczyk **spełniła ważny warunek stawiany przed rozprawami naukowymi** – jej badania dotyczą problematyki ważnej tak w płaszczyźnie edukacyjnej i społecznej, jak teoretycznej i empirycznej (praktycznej). Adresatem badań może być wiele ośrodków, instytucji nauki i kultury. W tej perspektywie

zachęcam Autorkę, aby rozważyła opublikowanie swojej pracy w formie monografii, co pozwoliłoby na jej szeroką dostępność.

Analiza procesu badań wskazuje na **wysokie kompetencje doktorantki** oraz zrozumienie przez nią istoty badań pedagogicznych. Sama strategia badań jest przejrzysta.

Na podstawie własnych doświadczeń z realizacji badań naukowych oceniam, że **praca spełnia kryteria rozprawy doktorskiej** w zakresie metod gromadzenia danych, konstrukcji narzędzia badawczego oraz zaprezentowanej struktury i zakresu badań, a także realizacji i analizy badań. Praca została napisana językiem naukowym. Autorka potrafi posługiwać się terminologią naukowymi, a jej argumentacja cechuje się zarówno wysokim poziomem merytorycznym, jak i językowym.

Docenić należy sam zamiar badawczy, wsparty rzetelnym warsztatem naukowym oraz pracą promotora, determinacją i konsekwentnym działaniem, który doprowadził do jego zmaterializowania w postaci przedłożonej dysertacji. Wielopłaszczyznowe badanie, znajomość literatury tematu i umiejętność operowania językiem naukowym dowodzą kompetencji Autorki. Spełniając otrzymaną delegację, na podstawie zdobytego doświadczenia naukowego oraz wnikliwej analizy przedłożonej rozprawy, mam przyjemność stwierdzić, że:

praca Pani magister Urszuli Dworskiej-Kaczmarczyk odpowiada warunkom określonym w art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2014 roku, poz. 1852 z póź. zm.) i wnioskuję o dopuszczenie Pani mgr Urszuli Dworskiej-Kaczmarczyk do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Podsumowując, chciałbym podkreślić, że praca wnosi istotne światło do zrozumienia omawianego zagadnienia, zgodnie ze słowami św. Jana: „Kto idzie w ciemności, nie wie, dokąd idzie”.

Proszę Panią Magister o wypowiedź w trakcie obrony na następujące pytanie „Jak postrzega pani znaczenie kształtowania świadomości dziedzictwa kulturowego w obecnych czasach naznaczonych tendencjami do unifikacji kultury oraz presji nowych koncepcji na „wolność człowieka od tradycyjnych wpływów kultury” widocznych np. w koncepcjach gender?”.

Uwagi redakcyjne do dysertacji:

1. Bardzo celnym jest zastosowanie pogrubionej czcionki w tekście dla podkreślenia tez i uwag o ważnym poznawczym znaczeniu, ale czasami podkreśla się treści mało precyzyjne np. s. 63.
2. W pracy występują drobne błędy redakcyjne (językowe, brak rysunku) – zachęcam Autorkę do bardziej starannego końcowego spoglądania na kolejne rozprawy naukowe.
3. Podając – za źródłami – warto podchodzić do nich krytycznie, gdyż mogą być nieprecyzyjne (np. mapka granic Podhala s. 69).
4. Cytując autorów publikacji naukowych warto za pierwszym podaniem umieszczać w pracy ich pełne dane – imię i nazwisko. Także ze względu na szacunek dla ich dorobku i nierzadko inicjującego wkładu (np. prof. Jerzego Nikitorowicza s. 33).
5. Nie powinno zaczynać się zdań od samego nazwiska (liczne przypadki np. s. 89).
6. W pracy zdarzają się „przeskoki myślowe”, w których zabrakło przejścia od różnorodnych problemów przedstawianych przez Autorkę (np. s. 39 – personalizacja to nie tylko powiązanie z koncepcją personalizmu E. Mouniera, lecz termin o znacznie szerszym pojęciu).

dr hab. Mariusz Z. Jędrzejko